

Vitézi telkek Jász-Nagykun-Szolnok vármegye területén

A Vitézi Rend a Horthy-korszak egyik újonnan alapított és mára ikonikussá vált szervezete, melynek egyik fundamentumának a vitézi telkek rendszere tekinthető. A tanulmány ennek a piedesztálnak a Jász-Nagykun-Szolnok vármegye területén való megjelenését és gyarapodását, illetve összetételét hivatott bemutatni. Fontosnak tartom kiemelni, hogy az értekezésemben a terjedelmi korlátok miatt csak a vitézi telkek elemzésére és bemutatására van lehetőségem, így más vármegyék adataival nincs módom összehasonlítást végezni.

Forrásadottságok

A levéltári források mértéke a Vitézi Rend esetében igen szerény, mivel az Országos Vitézi Szék iratanyagának tekintélyes része Budapest ostromakor megsemmisült. A megmaradt dokumentumok egy jelentős részét pedig vitéz Benkő Béla vezérőrnagy irányítása alatt nyugatra szállították, ahol nyomuk veszett.¹ A központi akták megsemmisüléséből és eltűnéséből adódóan a vármegyei szinten keletkezett irományok szerepe felértékelődött, azonban ezek kutatása nehézkes. A vármegyei levéltárak, illetve a budapesti levéltár egyes esetekben rendelkezik külön Vitézi Rend iratállománnyal, viszont ahol nem, ott az egyéb anyagok tartalmazhatnak sporadikus, a vármegyei Vitézi Székekre vonatkozó feljegyzéseket.

A Vitézi Rend Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Vitézi Szék kutatásához a fő alapot a Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára állományában található 2,4 iratfolyóméter akta adta. A levéltárban őrzött dokumentumok egykor a Vitézi Rend Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Vitézi Székének a tulajdonában voltak, mely a Vitézi Rend felszámolása után került be a vármegyei levéltár állományába. Feltételezhető, hogy az eredeti állománynak csak egy része az, ami bekerült a levéltárba és ezáltal megőrződött az utókor számára. Erre abból lehet következtetni, hogy bár a vármegyei Vitézi Szék felállításától (1921-től) a Vitézi Rend Horthy-korszak béli működésének az utolsó évéig (1944-ig) található feljegyzések, azonban bizonyos területek vizsgálatakor hiány tapasztalható. A Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei levéltár gyűjteménye igen vegyes összetételű, mind minősége, mind tartalom tekintetében. Amennyiben csoportosítani szeretnénk az állományt, akkor beszélhetünk bizalmas iratokról, vitézi birtokokkal kapcsolatos aktákról, iktató- és mutatókönyvekről, állomány nyilvántartásra szolgáló dokumentumokról, illetve kisebb anyagokról, amelyek nem tartoznak az említett csoportokba, de mennyiségükből adódóan nem csoportképezők.

¹ TÁTRAJ 2000. 63.

A vitézi telkek kutatásához a fennmaradt birtoklapok képezték a bázist. A birtoklapok a vitézi telek és a földet művelő vitéz adatainak a rögzítésére szolgáltak. Plusz információt jelenthet, amikor olyan adatokat is feljegyeztek, amelyet csak egyes esetekben rögzítettek,² vagy egyéb kiegészítő lapokat csatoltak. A birtoklapok a Vitézi Rend alapításától egészen 1942-ig keletkeztek a vármegye esetében. Feltételezhetően nem maradt fent az összes, így nem nyújtanak teljes képet az egykori állapotokról. A hiányos fennmaradást igazolja, hogy a fennmaradt kettő törzskönyvben³ 24 vitéz esetében került feljegyzésre olyan település kapcsán vitézi telek,⁴ amely települések esetében nincsenek birtoklapok.⁵

A Vitézi Rend célja és a vitézi telkek kialakulása

A Vitézi Rend megalapítása mögött három cél húzódott meg. Az első szempont a világháború harcmezeiről hazaérkező katonák szociális helyzetének rendezése és javítása. A Vitézi Rend szándéka az volt, hogy földet adományoz tagjainak és így csökkenti részlegesen a fennálló társadalmi feszültségeket. A második ok politikai szempontnak tekintendő. Vitéz nagybányai Horthy Miklós és több kortársa is úgy gondolták, hogy a (szerintük káros) baloldali ideológia térnyerésének elkerüléséhez, illetve annak visszaszorítására a jobboldal hatékonyabb összefogása és szervezettsége a megoldás. Az utolsó (harmadik) szempont is politikai irányú szándéknak tekinthető. Horthy 1920. március 1-én bekövetkezett kormányzóvá választásával Magyarország államfője lett, azonban (ekkor még) szűk jogkörrel bírt és számos uralkodói felhatalmazással nem rendelkezett. A Vitézi Rend szempontjából fontosnak tekintendő (Horthy által nem gyakorolhatott) jogosítvány a nemesség adományozása. A nemesség adományozásának hiányát és az ebből adódóan, a hatalomhoz hű, jól szervezett réteg hiányát Horthy a Vitézi Renddel kívánta pótolni, így létre hozva egy „új nemességet”.⁶

A Vitézi Rend alapjainak kidolgozása 1920 márciusa után kezdődött meg. Az első tárgyalások nagybányai Horthy Jenő országgyűlési képviselő és báró Pap Géza, a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége ügyvezető igazgatója között zajlottak le, amely tárgyalások során sikeresen kidolgozták a háborúban érdemeket szerző katonák földhöz juttatásának módját, illetve létrehoztak egy tervezetet, ami a további tárgyalások alapjául

² Amennyiben új épület került építésre, akkor azt feljegyezték a birtoklapon.

³ A törzskönyvek az adott Vitézi Szék tagjait és azok adatait tartalmazza, amelybe a vitézi telkek is feljegyzésre kerültek.

⁴ Tószeg (10 vitéz), Pusztakürt (6 vitéz), Pusztapó (5 vitéz), Pusztatenyő (3 vitéz).

⁵ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.17.c. Törzskönyv.

⁶ HELLEBRONTH 1941. 99–100., KEREPEZSKI 2013. 11–13.

szolgált.⁷ A tervezet utáni tárgyalásokon az alábbi személyek vettek részt: Magasházy László százados, első szárnysegéd, Bartha Richárd kabinetirodai főnök, Richárd-Rostoczil Artur altábornagy, Szomjas Lajos földművelésügyi államtitkár, Mattyasovszky Miklós földművelésügyi miniszteri tanácsos és Horthy Jenő országgyűlési képviselő.⁸

1920. június 21-én kérték fel dr. Börcsök Andor igazságügyi miniszteri osztálytanácsost, hogy a vitézi telkek körül felmerülő kérdéseket tisztázza, illetve megbízták azzal, hogy szövegezze meg a vitézi telekről szóló miniszterelnöki rendeletet.⁹ A tervezet alapján elkészült 6.650/1920. M.E. számú rendelet szolgált a Vitézi Rend jogi alapjául, amely a haditelkek (az úgynevezett vitézi telkek) alapítását és adományozását tette lehetővé, mely rendelet a Budapesti Közlöny 1920. augusztus 29-i számában jelent meg.¹⁰

Fontos megemlíteni, hogy a haditelkek gondolata nem a Vitézi Rend kapcsán merült fel először. A háborúban hősieken helyt állt katonák földdel való jutalmazása már 1916-ban felmerült.¹¹ Az 1916-os jutalmazás ötletét, az alábbi módon örökíti meg a Vitézek Albuma: *„Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök 1916 tavaszán a Magyar Gazda Szövetség közgyűlésén hatalmas beszédben hívta fel az ország lelkiismeretét arra, hogy a háborúból visszatért katonákat megjutalmazza és azt javasolta, hogy az állam által bérbe vett területekből mintegy 20 katasztrális hold terjedelmű birtokokat alakítsunk, amelyeket az állam örökbérbe adna a hős katonáknak, azok özvegyeinek és árvaiknak”*.¹²

A törvényi háttér megalkotását a Vitézi Rend telkeinek kialakítása követte. A vitézi telkek kapcsán egy érdekes részletnek tekinthető az, hogy a Vitézi Rend még törvény szintjén nem létezett, de már ajánlottak fel számára földeket, ugyanis Karcag 1920. április 13-án tartott egy díszközgyűlést, amely keretein belül 100 kataszteri holdat (továbbiakban: kat. hold) ajánlott fel a város határában a Vitézi Rend számára.¹³ A Vitézek Albuma az alábbi sorokkal emlékezik meg Karcag felajánlásáról, illetve a korai földadományozásokról: *„Ezek között legelső volt Karcag városa, amely 1920 április 13-án tartott díszközgyűlésén Nagy-Kun-Karcag határában egyszáz katasztrális holdat ajánlott fel a nemzeti eszme és a hősi vitézség megjutalmazására. Jellemző ez a felajánlás a magyar nép felfogására, hogy bár a Vitézi Rend még nem volt megalapítva, de annak javára már is történtek felajánlások”*.¹⁴ Ezt követően 1920. augusztus

⁷ A Vitézek Albuma 18.; Négyesy 1999. 163–164.

⁸ A Vitézek Albuma 18–19.

⁹ A Vitézek Albuma 19.; Kerepeszki 2013. 14.

¹⁰ A Vitézi Rend kis kátéja 9.; TÁTRAI 1997. 35.; TÁTRAI 2000. 35.; FEKETE 2011. 17.

¹¹ KEREPESZKI 2013. 11.

¹² A Vitézek Albuma 18.

¹³ HELLEBRONTH 1941. 9.

¹⁴ A Vitézek Albuma 18.

20-án Horthy felhívást intézett az ország földbirtokosai és települései felé, amelyben kéri őket, hogy vitézi telek létrehozására földeket adományozzanak.¹⁵

A vitézi telkek típusai és fontosabb vonásai

A vitézi telkek a Vitézi Rend egyik fundamentuma, így jelentőségük megkérdőjelezhetetlen. Meg kell azonban jegyezni, hogy az eredeti elképzelés szerint minden vitéz kapott volna vitézi telket, viszont ezt az elképzelést nem sikerült kivitelezni, így voltak telekkel rendelkező vitézek (telkes vitézek) és voltak telekkel nem rendelkező vitézek is. Horthy az 1929-es ünnepi vitézavatáson elhangzott beszédében is kitért arra, hogy a Vitéz Rend céljaihoz nem rendelkezik a szervezet elég földterülettel: *„A Vitézi Rend most lezárja a vitézek avatását, mert a szűkre szabott keretek között előbb arra kell gondolnunk, hogy az eddig már felavatott vitézek földhöz jussanak, és hogy azok számára, akik földjüket már megkapták, meg lehessen teremteni a mai nehéz helyzetben a gazdasági megerősödés feltételeit”*.¹⁶

A vitézi telek a 6.650/1920. M. E. rendelet értelmében különleges jogi minőségű teleknek tekintendő. A emiatt elidegeníthetetlen volt, tilos volt megterhelni, illetve csakis osztatlan egészben szállhatott át az új tulajdonosára. Emellett meghatározott közszolgálatok teljesítése kapcsolódott egy-egy birtokhoz.¹⁷

Vitézi telket adománylevéllel vagy alapító levéllel lehetett létrehozni. Adománylevélről akkor beszélhetünk, ha az államfő (Horthy) adományozta a földterületet az adott vitéznek. Az államfő mellett más is adományozhatott saját ingatlanából vitézi telket, de ez a fajta földjuttatás csak akkor volt érvényes, ha az államfő megerősítette. Alapítólevélről abban az esetben értekezhetünk, ha egy magánszemély a saját tulajdonában lévő ingatlanból alapított (akár utódai részére) vitézi telket. Az alapítólevél lényegében az adománylevelet helyettesíti a saját alapítások esetében.¹⁸

A vitézi telkeken belül több típust is megkülönböztetünk. Ingyenes vitézi birtoknak nevezzük azokat, amelyek a Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszter nevével fémjelzett 1920. évi Nagyatádi-féle földreform általi szétosztás során a Vitézi Rend birtokába kerültek, ha magánszemélyek vagy települések a Rend számára felajánlották, illetve amennyiben a Rend számára földvásárlás céljából pénzt ajánlottak fel. Saját birtokból alapított

¹⁵ FEKETE 2011. 19.; KURUCZ 2019. 96.

¹⁶ A Vitézek Albuma 13.

¹⁷ SCHEFTSIK 1935. 229.

¹⁸ A Vitézi Rend kis kátéja 11. 54–57.

telekről kell beszélnünk, ha a tulajdonos a saját tulajdonában lévő birtokából alapított vitézi telket (ez is fizetésmentes földterület volt, mint az ingyenes birtok).¹⁹

Léteztek vagyonváltságos és megváltásos vitézi telkek, amelyek esetében fizetési kötelezettség terhelte a vitézi telket.²⁰ A Vitézek Albuma az alábbiak alapján írja le a két vitézi telek típust: „*Vagyonváltság-földnek azon területeket nevezzük, amelyeket az OFB az 1920. évi XXXVI tc. értelmében az egyes földbirtokokból igénybevett a természetben leadandó vagyonváltság fejében. [...] Megváltásos vitézi telkek pedig azon ingatlanokból származnak, melyeket a földreform törvény értelmében az OFB – a nagyobb helybeli földszükséglet kielégítésre – a megállapított természetben leadandó vagyonváltság-földön felül vagy háborús és 50 éven belül szerzett ingatlanokból vált meg*”.²¹

Voltak vásárolt vitézi telkek, melyeket a Vitézi Rend a rendi vagyonból vásárolt meg, mely kapcsán kiemelendő, hogy nem felajánlásoknak köszönhetően kerültek megvásárlásra a földterületek. Beszélhetünk továbbá hosszú lejáratú bér-, illetve örök haszonélvezet vitézi telkekről, melyeket nem Horthy adományozott, és amint a nevük is mutatja, meghatározott időtartamú bérletre kiadott földbirtokok voltak. Az 1930-as évek közepén, vitéz jákfai Gömbös Gyula miniszterelnök által meghirdetett telepítési törvény, illetve a későbbi országgyarapítások révén alakultak ki a telepítésből származó vitézi telkek. A zsidótörvények által alakult ki a legkésőbbi típus, az elkobzott zsidó birtokból származó vitézi telek.²²

A vitézi telekkel különböző feladatok és kötelezettségek jártak a vitézek számára. Ilyenek voltak például a területhez tartozó felszerelés folyamatos karbantartása és esetleges pótlása. Illetve a földterület után teljesítendő közszolgálatok maradéktalan teljesítése és a szükséges beruházások elvégzése.²³

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye vitézi telkei

Amint már említésre került, a vitézi telkek kialakítására Karcag városa ajánlott fel először földterületet (100 kat. holdat). Ezzel Karcag városa országos és vármegyei szinten is megalapozta a vitézi telkek rendszerét, emellett egyszerre Jász-Nagykun-Szolnok vármegye első föld felajánlója, illetve az első település is, ahol vitézi telkek mutathatók ki.²⁴ Karcag

¹⁹ A Vitézi Rend kis kátéja 50–51.; A Vitézek Albuma 27.; SCHEFTSIK 1935. 229.; NÉGYESY 2000. 189.; KEREPESZKI 2013. 29–30.

²⁰ A Vitézi Rend kis kátéja 50.; A Vitézek Albuma 27.; SCHEFTSIK 1935. 229.; KEREPESZKI 2013. 29–30.

²¹ A Vitézek Albuma 27.

²² A Vitézi Rend kis kátéja 50–52.; SCHEFTSIK 1935. 229.; KEREPESZKI 2013. 29–30.

²³ A Vitézi Rend kis kátéja 16.

²⁴ A 100 kat. holdból a későbbiekben négy vitézi telek lett létrehozva.

városának és egyéb felajánlásokból adódóan Jász-Nagykun-Szolnok vármegye esetében elmondható, hogy már 1920-ban egy jelentősebb nagyságú földterület állt a rendelkezésre.²⁵

1. táblázat. A Vitézi Rend Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Vitézi Szék, vitézi telkeinek gyarapodása. (A táblázat a szerző saját munkája.)

A Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Vitézi Székhez tartozó vitézi telek állomány gyarapodása évekre lebontva.												
év	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	Összesen:	
telkek száma	12	27	3	8	29	3	9	8	2	3	104	
össz terület	248kh 1183ööl	461kh 103ööl	100kh 273ööl	85kh 435ööl	324kh 1138ööl	397kh 161ööl	231kh 1117ööl	113kh 75ööl	19kh 800ööl	132kh 1224ööl	2114kh 109ööl	
év	1930	1931	1933	1934	1938						Összesen:	
telkek száma	7	1	3	1	1						13	
össz terület	88kh 342ööl	15kh	37kh 1248ööl	10kh	14kh 1359ööl						165kh 1349ööl	
év	1940	1941	1942								Összesen:	
telkek száma	10	14	4								28	
össz terület	964kh 1017ööl	558kh 184ööl	64kh 1468ööl								1587kh 1069ööl	
A Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Vitézi Széknek összesen 145 vitézi telke volt, amely 3867 kataszteri holdat és 927 négyszögölt jelent.												

Forrás: MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

Az 1920-as évtizedben minden évben gyarapodott a vitézi földek mennyisége, igaz nagy hullámlás figyelhető meg. A számok kilengései miatt nem lehet egy folyamatos növekedésről beszélni. A 20-as években a legkevesebb földmennyiség 1928-ban került a Vitézi Rend tulajdonába, míg a legnagyobb terület 1921-ben. A vitézi telkek száma esetében lényeges, hogy bár 1921-ben több föld került a Vitézi Rend tulajdonába, azonban a legnagyobb mennyiségű vitézi telek 1924-ben került kialakításra, mely során az azon évben beérkezett területekből összesen 29 földbirtok került megalapításra. Ennek oka az, hogy az 1924-ben beérkezett földterületből több, kisebb méretű porta lett létrehozva.²⁶

Az 1921-ben és 1924-ben kialakított vitézi telek mennyisége kapcsán mérvadó, hogy mind a 20-as évek, mind a Vitézi Rend fennállása alatt, ebben a két évben fordult csak elő, hogy az adott évben beérkezett földterületekből több, mint 20 terület került megalkotásra. Emellett megállapítható, hogy az 1920-as, 1921-es és az 1924-es évek kivételével a többi évben a Vitézi Rend tulajdonába került földterületekből kialakított vitézi telkek száma 10 darab alatt volt. Számok tekintetében a 20-as évek a legkiemelkedőbb évtized, mivel ekkor került a legnagyobb földterület a vármegyei Vitézi Szék irányítása alá. Ebből adódóan az évtized végére már jelentős mértékben megfigyelhetők a vármegye gazdasági életében vitézek, ami egy bizonyos szintű befolyást jelent a Vitézi Rend részéről a gazdaságban.²⁷

²⁵ A Vitézek Albuma 27.; MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

²⁶ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

²⁷ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

Az 1920-as évekhez képest az 1930-as évek esetében egy jelentős visszaesés tapasztalható, illetve nincs minden évben kimutatható gyarapodás. A legnagyobb földmennyiség 1930-ban került a vármegyei Vitézi Szék irányítása alá, míg a legkisebb 1934-ben. A jelentős nagyságú visszaesés háttérében legmarkánsabban a felajánlási kedv nagyfokú visszaesése állt. A felajánlások hiánya már a 20-as években is kimutatható (a telekszámok hullámlása is jelzi), azonban a legmarkánsabban a 30-as évektől jelentkezik a vármegye esetében. A vitézi telkek számában és a földterületek nagyságának esetében is a 30-as évek képezték a mélypontot a Vitézi Rend fennállása során, a vármegye esetében.²⁸

Az 1940-es években egy javuló tendencia mutatható ki a 30-as évekhez képest, amely azonban a 20-as évek növekedését csak részlegesen tudta megközelíteni, ugyanis a földterületek összesített nagysága kevesebb, mint 600 kat. holddal maradt el, viszont az ekkor szerzett földterületekből csak 28 vitézi telek került kialakításra. Habár egy bizonyos fokú javulás figyelhető meg, azonban hangsúlyozandó, hogy nem a már előzőekben említésre került adakozókedv javulásáról van szó, mivel ez a gyarapodás a 40-es években megjelent, úgynevezett zsidó birtokokból származó vitézi telkek miatt történt. Zsidó birtokokból kialakított vitézi telkek az 1941-es és 1942-es években figyelhetők meg, melyek összesen 206 kat. holdat és 803 négyszögölt jelentenek.²⁹ A földterületek összesített nagyságának szempontjából a zsidó birtokok összesített nagysága eltörpül, csak a telkek számát növeli nagymértékben.³⁰

A 40-es években három évben gyarapodott a vitézi telkek száma, melyek közül a legkevesebb földmennyiség 1942-ben került a vármegyei Vitézi Szék irányítása alá, míg a legnagyobb 1940-ben. A vitézi telkek száma kapcsán megfigyelhető, hogy bár 1940-ben került a legnagyobb földmennyiség a Vitézi Rend birtokába, azonban a legnagyobb számú vitézi telek 1941-ben lett létrehozva. Ennek oka, hogy 1940-ben kettő nagy földterületű, míg 1941-ben csak egy olyan nagyobb földterületű földbirtok került a Vitézi Rend tulajdonába, melyek nem lettek feldarabolva, hanem egyben kapták meg egykori tulajdonosaik, akik akkora már a Vitézi Rend tagjai voltak.³¹

Mind a kettő, az 1940-es évben a Vitézi Rend tulajdonába került „óriás” vitézi telek esetében a Horthy család tagjainak Kenderesen elhelyezkedő földterületeiről beszélhetünk. A kisebbik, 376 kat. hold és 1469 négyszögölt nagyságú birtok felajánlás következtében került a

²⁸ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

²⁹ 1941: 10 darab, 1942: 4 darab vitézi telek került kialakításra.

³⁰ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

³¹ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

Rend tulajdonában, mely felajánlást vitéz nagybányai Horthy István miniszteri tanácsos tett, ifj. vitéz nagybányai Horthy Miklós és leszármazottainak részére (azonban Horthy István haszonélvezetében maradt). A nagyobbik, 464 kat. hold és 1503 négyszögöl nagyságú, saját alapítású vitézi telek volt, melyet Horthy Miklós Magyarország kormányzója alapított fia, Horthy István és leszármazottai részére (azonban Horthy Miklós haszonélvezetében maradt). Az 1941-es „óriás” vitézi telket vitéz báró Urbán Gáspárné (született: Baghy Ilona) alapította Törökszentmiklóson férje, vitéz báró Urbán Gáspár főispán³² javára, mely 355 kat. hold és 1186 négyszögöl nagyságú volt.³³

A Horthy-korszak során összesen 3867 kat. és 927 négyszögöl terület került a Vitézi Rend Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Vitézi Székhez. A vármegye területén a Vitézi Rend tulajdonába került földterületekből összesen 145 vitézi telek került kialakításra. Sarkalatos, hogy akárcsak országos szinten, úgy vármegyei szinten sem sikerült minden vitézt földterülethez juttatni.³⁴

A létrehozott vitézi telkek nagyságának vizsgálata során egy igen nagy szórásról kell beszélnünk. A legkisebb vitézi telek a vitéz Bende Lajos hadivak által alapított 150 négyszögöl területű túrkevei vitézi telek, míg a legnagyobb a Horthy Miklós által alapított 464 kat. hold és 1503 négyszögöl nagyságú kenderesi vitézi telek volt. Legnagyobb mennyiségben (10 darab felett) a 7 kat. hold, 10 kat. hold, 15 kat. hold és a 20 kat. hold nagyságú vitézi telkek voltak. A nagyság tekintetében négy kiemelkedő nagyságú vitézi telek volt jelen a vármegye esetében. A négy vitézi telek az Ungár Jónás és társai ingatlanából megváltott 297 kat. hold és 161 négyszögöl területű, a báró Urbán Gáspárné által alapított 355 kat. hold és 1186 négyszögöl nagyságú, a Horthy István által felajánlott 376 kat. hold és 1469 négyszögöl kiterjedésű és a Horthy Miklós által alapított 464 kat. hold és 1503 négyszögöl volumenű vitézi telkek. Lehetséges a vitézi telkek esetében átlagot és szórást számolni, azonban a négy „óriás” vitézi telek torzítja a képet, ezért e számítások a négy telekkel, illetve nélkülük is elvégzésre kerültek. A négy nagy telek nélkül 16,59-es átlaggal és 14,77-es szórással számolhatunk, míg a négy nagy telekkel együtt 26,43-as átlagról és 60,98-as szórásról értekezhetünk. Ezek alapján megállapítható, hogy (a négy legnagyobb telek nélkül) a telkes vitézek átlagosan nem érték el a 20 kat. holdas telkeket, ebből adódóan feltételezhetően a földek művelése csak az önfenntartásra voltak elegendőek, nem pedig az árutermelésre és a piacon való megjelenésre.³⁵

³² Jász-Nagykun-Szolnok vármegye főispánja, nagybirtokos, országgyűlési képviselő, mérnök.

³³ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

³⁴ A Vitézek Albuma 13.; MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.17.c. Törzskönyv.

³⁵ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

2. táblázat. A Vitézi Rend Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Vitézi Szék vitézi telkeinek, a típusok szerinti csoportosítása. (A táblázat a szerző saját munkája.)

Vitézi telek típus	darab	terület nagyság
felajánlott	58	1504 kh 183□öl
megváltásos	32	805 kh 1500□öl
vagyonváltságos	28	327 kh 1463□öl
zsidó eredetű	14	206 kh 800□öl
saját birtokból alapított	7	924 kh 867□öl
rendi vagyonból vásárolt	6	98 kh 914□öl

Forrás: MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

A vitézi telkek esetében több típust is megkülönböztetünk a kialakulásuk alapján. A Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Vitézi Szék vitézi telkei között azonban nem figyelhető meg az összes típus, ami azt jelenti, hogy a vármegye esetében létrejött vitézi telkek kialakulásában kisebb változatosság tapasztalható. A vármegyében az alábbi típusú vitézi telkek figyelhetők meg: felajánlott (ingyenes), megváltásos, vagyonváltságos, saját birtokból alapított, rendi vagyonból vásárolt, elkobzott zsidó birtokból származott³⁶ (táblázatban: zsidó eredetű).³⁷

A megtalálható telektípusok közül jeleskedik a felajánlott földek csoportja, mely összesített terület és a kialakított telkek szempontjából is a legnagyobb csoportot képezi. A kiemelkedő szám azt mutatja, hogy bár a felajánlási kedv hullámzó volt és a kezdeti lendület aláfagyott, de így is jelentős birtokállomány gyűlt össze. A felajánlásból származó földek a Rend alapításának évétől 1940-ig mutathatók ki, így egy 20 évig tartó folyamatról beszélhetünk.³⁸ A második legnagyobb mennyiségű vitézi telket a megváltásos telkek csoportja képezi, mely csak a kialakított telkek számában a második legnagyobb csoport, mivel az összesített terület alapján „csak” a harmadik legnagyobb. A megváltásos vitézi telek egy igen

³⁶ A vizsgálat során a Vitézi Rend teljes időszakát górcső alá veszem, ezáltal a 40-es évektől jelentkező, elkobzott zsidó birtokból származó vitézi telkeket is vizsgálom.

³⁷ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

³⁸ A legutolsó felajánlást Sváb Gyula földbirtokos tette 1940. december 3-án, amelyből hat vitézi telek került kialakításra Nagyréven.

rövid periódust ölel fel, mivel a legkorábbi ilyen típusú telek 1923-ban, míg a legkésőbbiek 1930-ban jelentek meg a vármegyében.³⁹ Feltételezhetően a rövid periódus oka, hogy kevés olyan birtok volt a vármegye területén, melyből igénybe lehetett volna venni földterületeket a „természetben leadandó vagyonváltáság fejében”.⁴⁰

A vagyonváltáságos vitézi telkek egyik kardinális vonása, hogy ítélettel elkobzott birtokokból juttatták a vármegyei vitézek részére. Az első ilyen telkek 1923-ban⁴¹ jelentek meg a vármegyében, míg az utolsó 1927-ben.⁴² A szűk négyéves időintervallum azzal magyarázható a telkek esetében, hogy a vármegyében kevés olyan birtok volt, amelyet valamilyen okból elkobzásra ítéltettek. Hangsúlyozandó, hogy a földek esetében nem megállapítható, hogy az adott személynek az adott településen megtalálható földállományának egy része, vagy egésze elkobzásra kerül. Illetve az sem megállapítható, hogy az elkobzott birtokok csak a vitézi telkek esetében jelennek meg, vagy más szervezetek és magánszemélyek esetében is megfigyelhetők lennének.⁴³

A vitézi telkek történetének egyik sötét foltját a zsidóságtól elvett földekből kialakított vitézi telkek képezik, mivel a zsidóság ellen létrehozott zsidótörvények értelmében vették el a földeket egykori tulajdonosaiktól. Bár az így kialakult vitézi telkek igen szomorú sorsokat hordoznak magukkal, azonban meg kell említeni, hogy a vármegye esetében nem bírtak akkora hatással, mivel az így megszerzett földterületek csak kis százalékát adták a Vitézi Szék kezében lévő területeknek. Zsidó eredetű telkek 1941-ben és 1942-ben mutathatók ki a vármegye területén, ami azt jelenti, hogy a zsidóságtól való földelvétele és a vitézeknek való juttatása egy gyors folyamat végeredménye volt.⁴⁴

A saját alapítású telkek bár összesen csak hét vitézi telket jelentenek, azonban összesített földterületekben mégis a második legnagyobb csoportba tartoznak. Ez azért lehetséges, mert kettő hatalmas területű vitézi telket is jelen van. A kisebb vitézi telket Urbán Gáspárné, míg a nagyobb Horthy Miklós alapította, amelyek az összterület legnagyobb részét adják. Ez azt jelenti, hogy a vármegyében a saját telekalapítás nem rendelkezett nagy népszerűséggel, és csak kevesen éltek a lehetőséggel. A legkisebb csoport a rendi vagyonból vásárolt földekből kialakított vitézi telkek csoportja. E típus csekély jelenlétének okául a rendi vagyon szerény

³⁹ A legelső ilyen típusú telkek Braun Ede ingatlanaiból lettek megváltva Kötelen és Tiszasülyön (egy-egy) 1923. október 1-én. Az utolsó vitézi telkek e fajtából 1930. október 1-én kerültek megváltásra Neumann Márton és neje dévaványai, illetve Schwarcz Sámuel és neje tiszaszentimrei ingatlanából.

⁴⁰ A Vitézek Albuma 27.; MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

⁴¹ Gróf Szapáry György tiszaburai birtokaiból (pontos időpont nem került lejegyzésre, csak az év).

⁴² 1927. november 1-én, Leitner Zsigmondné vezsenyi ingatlanából.

⁴³ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

⁴⁴ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

helyzetét, illetve a vármegyében lévő kevés eladó földbirtokot feltételezem, melyet alátámaszt, hogy összesen kétféle alkalommal került sor csak birtokvásárlására, melyek között nyolc év telt el. Először 1933-ban Kuncsorbán majd ezt követően 1941-ben Tiszasülyön történt birtokvásárlás.⁴⁵

Összegzés

A vitézi telkek kutatása a források hiánya miatt nem egyszerű, azonban lényeges, mivel elősegít a Horthy-kor egy nagy jelentőségű szervezetének megismerését. Mivel a telkek minden vármegyében más összetételt mutathatnak, így a regionális kutatások nagy fontossággal bírnak, mivel csak azok ismeretével lehet pontos képet kialakítani.

Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében összesen 145 vitézi telek kimutatható a birtoklapok alapján, amelyek nem voltak elegendőek arra, hogy az összes vármegyei vitéz földhöz jusson. Ennek értelmében a Vitézi Rend nem csak országosan küzdött földhiánnyal, hanem a vármegyében is. A vármegye esetében nagy jelentőséggel bír az a tény, hogy a Horthy családnak itt mutathatók ki a vitézi telkei, mivel a Vitézi Rend alapítója és vezetője Horthy Miklós volt, illetve a Horthy család rendelkezett a legjelentősebb, egybefüggő birtoktestekkel. Ennek oka, hogy a Horthy család Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei illetőségű volt, Kenderes központtal és nagy területekkel rendelkezett.

A vitézi telkek vármegyében kimutatható rendszerének a gazdasági életben lehetett egy bizonyos fokú befolyásoló hatása, azonban csak az esetlegesen előforduló nagyobb telkeknek, mivel a kisebb telkek elsődlegesen az önfenntartást szolgálhatták. Ezek alapján elmondható, hogy a vármegye esetében nem lehet a vitézek gazdasági súlyát jelentősnek mondani. Részben ez a megállapítás is alátámasztja azt, hogy a Vitézi Rendnek nem sikerült teljesíteni a gazdasági céljait a vármegye esetében.

Levéltári Források

Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára IV.407. 500/1921.
Horthy Miklós kormányzó felhívása

Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára IX.250.5.b.
Birtoklapok

Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára IX.250.6.b.
Birtoklapok

⁴⁵ MNL JNSzVL IX.250.6.b. Birtoklapok.; MNL JNSzVL IX.250.5.b. Birtoklapok.

Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára IX.250.17.c.
Törzskönyv

Elsődleges források

A Vitézi Rend kis kátéja. 5. kiad. Budapest: Országos Vitézi Szék, 1934. Reprint: Onga, Nemzeti Örökség Kiadó, 2017.

A Vitézek Albuma. Budapest, 1939.

HELLEBRONTH KÁLMÁN (1941): *Vitézi Rend története, szervezete és tagjainak névkönyve 1920–1941*. Reprint: Nemzeti Örökség Kiadó, 2013.

SCHEFTSIK GYÖRGY (szerk.) (1935): *Jász-Nagykun-Szolnok vármegye multja és jelene*. Pécs.

Felhasznált szakirodalom

FEKETE FERENC (2011): *A Vitéz Rend Története*. Szeged, HK Hermanos Kiadó.

KEREPESZKI RÓBERT (2013): *A Vitézi Rend 1920-1945*. Máriabesnyő, Attraktor.

KURUCZ ÁDÁM (2019): Magyarország első vitézi telkének átadása Miskolcon. In Kis József (szerk.): *Levéltári Évkönyv. Új folyam.* Miskolc, A Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, 96–106.

TÁTRAI SZILÁRD (1997): A Vitézi Rend első évtizedének története. *Hadtörténelmi Közlemények*. 110. évf. 1. sz. 49–83.

TÁTRAI SZILÁRD (2000): A Vitézi Rend története a harmincas évektől a felszámolásig. *Hadtörténelmi Közlemények*. 113. évf. 1. sz. 35–78.

NÉGYESY LÁSZLÓ (1999): A vitézi rendről. In Zádorné Zsoldos Mária (szerk.): *Zounk – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 14*. Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, 163–194.

NÉGYESY LÁSZLÓ (2000): A Vitézi Rendről II. (1920-1945). In Zádorné Zsoldos Mária (szerk.): *Zounk – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 15*. Szolnok, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, 187–268.